

DEVÍN VERONIKY PLACHEJ

Zborník k životnému jubileu PhDr. V. Plachej

Zostavila
Katarína Harmadyová

Múzeum mesta Bratislavy

Bratislava 2017

OBSAH

KATARÍNA HARMADYOVÁ

Predslov8

PETER HYROSS

Životné jubileum Veroniky Plachej9

Tabula gratulatoria10

Bibliografia PhDr. Veroniky Plachej 1963 – 201712

Výstavná činnosť PhDr. Veroniky Plachej23

PAVOL JELÍNEK

**Príspevok k zloženým artefaktom zo sladkovodnej malakofauny
v staršej dobe bronzovej**25

/Compound artefacts from freshwater malacofauna in the Early Bronze Age/

ZDENĚK FARKAŠ

Náhodné nálezy bronzových predmetov z Bratislavy, Devínskej Kobyly ... 29

/Random finds of bronze items from Bratislava, Devínska Kobyla/

GERTRÚDA BŘEZINOVÁ

Keltské sklo z vybraných výšinných polôh na Slovensku45

/Celtic glass from selected hilly locations in Slovakia/

BORIS STOKLAS

Rímske mince z hradu Devín a jeho okolia63

/Roman coins from Devín Castle and its surroundings/

DRAHOSLAV HULÍNEK

**Osídlenie sýrskej lokality Tell Fecheriye v dobe rímskej.
Symbolický pohľad z rímskeho Devína na najvýchodnejšie
pohranicie Rímskeho impéria**75

*/Roman settlement of the Syrian site Tell Fecheriye. A symbolic view from
the Roman Devín on the easternmost borderland of the Roman Empire/*

JAROSLAVA SCHMIDTOVÁ – ĽUDOVÍT MATHÉDESZ – JITKA JEZNÁ

Pokračovanie výskumu na NKP Dom s hypocaustom, 2. etapa, 201587

*/Further excavation of the National Cultural Monument House with a hypocaust,
Phase 2, 2015/*

PÉTER KOVÁCS – JAROSLAVA SCHMIDTOVÁ – LUDOVÍT MATHÉDESZ	
Milestone of Trebonianus Gallus and his son found in Gerulata	97
<i>/Mílnik Treboniana Galla a jeho syna z Gerulaty/</i>	
DANICA STAŠŠÍKOVÁ-ŠTUKOVSKÁ	
Zriedkavý typ skleného korálika z pohľadu optických analýz	103
<i>/A rare type of glass beads seen through optical analyses/</i>	
HANA CHORVÁTOVÁ	
Niekoľko poznámok k datovaniu devínskych pohrebísk z 9. storočia v polohe Za kostolom a na hradnom kopci	115
<i>/Some notes on the dating of ninth-century cemeteries at Devín, sites Za kostolom and on the castle hill/</i>	
VLADIMÍR TURČAN	
Poznámky k vojenským aspektom osídlenia západnej časti Bratislavskej brány vo včasnom stredoveku	125
<i>/Notes on the military aspects of the settlement of the western part of the Bratislava Gate in the Early Middle Ages/</i>	
PETER BAXA – JANA MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ	
Predbežná správa o zisťovacom výskume veľmožského dvorca (?) z 9. až polovice 10. storočia v Kopčanoch	131
<i>/Preliminary report on the trial excavation of a nobleman's farmyard (?) in Kopčany from the 9th to the mid-10th century/</i>	
DANA FIALOVÁ – RADOSLAV BEŇUŠ – RADIM SKOUPÝ – EVA DROZDOVÁ	
Mikroskopická analýza zubního kamene z velkomoravského pohřebiště Devín – Za kostolom	143
<i>/The microscopic analysis of dental calculus from the Great Moravian necropolis Devín – Za kostolom/</i>	
ANTON FIALA	
Nálezy mincí zo stredoveku a novoveku z hradu Devín	153
<i>/Medieval and modern coin finds from Devín Castle/</i>	
KATARÍNA HARMADYOVÁ	
Knižné kovania z hradu Devín	171
<i>/Book mounts from Devín Castle/</i>	

SEBASTIAN KRASNOVSKÝ

Devín v stredoveku – spísomňovanie187

/Devín in the Middle Ages – document creation/

MARGARÉTA MUSILOVÁ

Výsledky archeologického výskumu Starej radnice v Bratislave

v rokoch 2008 – 2010.197

*/Results of the archaeological excavation of the Old Town Hall in Bratislava in
2008 – 2010/*

PETRA ŠIMONČIČOVÁ KOÓŠOVÁ

Farnosť sv. Vavrinca v kontexte stredovekej Bratislavy

(porovnanie archeologických a historických prameňov)213

*/Parish of St Lawrence in the context of medieval Bratislava
(a comparison between archaeological and historical sources)/*

MARTA MÁCELOVÁ

Diptychové slnečné hodiny z výskumu mestského hradu

v Banskej Bystrici227

/Diptych sundial from the town castle excavation in Banská Bystrica/

MARTIN KVIETOK

Nové archeologické nálezy z Kremnických vrchov233

/New archaeological finds from the Kremnica Mountains/

ŠTEFAN HOLČÍK

Najstaršia fotografia Devína?245

/The earliest known surviving photograph of Devín?/

MONIKA ŠURDOVÁ

Vybrané diela z knižnice Múzea mesta Bratislavy

– ich tvorcovia, príbehy o nich a v nich249

/Selected books from the library of Bratislava City Museum – their stories and authors/

ANDREAS FASEL (Z nemčiny preložila a upravila Veronika Hocke)

Ötzi a prázdna plechovka od piva263

/Ötzi and the empty beer bottle/

Zoznam autorov269

Keltské sklo z vybraných výšinných polôh na Slovensku

Celtic glass from selected hilly locations in Slovakia

GERTRÚDA BŘEZINOVÁ¹

Glass jewellery was part of the female costume worn by the Celts across the entire territory of their spread. In Slovakia, it is attested on more than 130 sites dated from LTB to LTD. The finds include beads, bracelets, annular beads and fragments of raw materials used for their production. The present contribution focuses on various types of Celtic glass as represented in selected hilly locations.

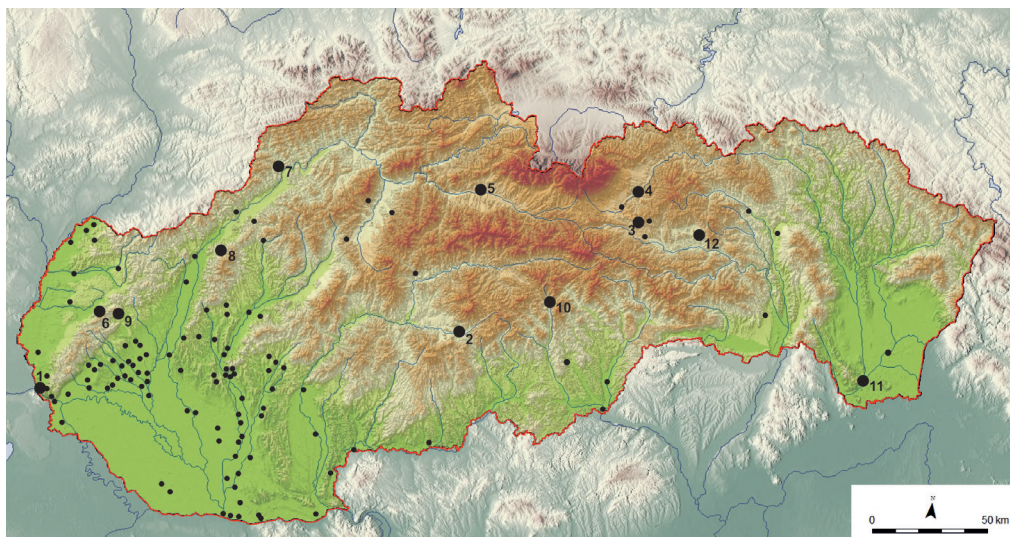
Slovakia – Late Iron Age – Celts – glass – jewellery – raw materials

Sklený šperk patrí k charakteristickým nálezom Keltov v celom priestore ich územného rozšírenia. Vo všeobecnosti platí, že bol súčasťou ženského kroja. Na Slovensku máme zatiaľ vyše 130 lokalít, kde sa našlo do 330 náramkov (fragmentov i celých kusov), ako aj väčší počet korálikov a zlomky suroviny. Koráliky boli väčšinou súčasťou náhrdelníka a slúžili na okrasu hrdla a hrude, pričom sa nevyklučuje kombinácia korálikov z rôznych materiálov. Niekedy, najmä u väčších typov korálikov predpokladáme, že boli navlečené aj samostatne a slúžili ako prívesok, prípadne amulet. Náramky radíme medzi ozdoby horných končatín. Zdobili zápästie, pričom kruhy s väčším priemerom sa nosili vyššie a označujeme ich ako náramenice.

Výskyt väčšiny sklených šperkov z doby laténskej zo Slovenska pochádza z nížinných lokalít. Súvisí to nielen s časovým horizontom, kedy bol tento šperk najčastejšie nosený, ale aj s typom nálezísk (obr. 1). Podstatná časť (hlavne celé kusy) pochádza z výbavy ženských hrobov, ktoré sú datované od LT B2 do LT C. Samotný výskyt skleného šperku je priamo závislý od obdobia, kedy patril k bežnej výbave kroja. Náhrdelníky zložené z rôznych korálikov boli v obľube počas celej doby železnej. Sklený náramok sa stal jeho súčasťou až o niečo neskôr. Najstaršie typy možno datovať do obdobia LT C1 a ich použitie na našom území končí na konci stupňa LT C2. Výnimočne sa objavujú aj v LT D.

V predloženom príspevku sa pokúsime predstaviť vybrané výšinné polohy, na ktorých sa našli predmety zo skla datované do doby laténskej. V porovnaní s osídlením nížin na území Slovenska sa zdá, že výšinné polohy boli osídľované zvyčajne až neskôr. Napriek tomu sa tu nachádzajú aj sklené náramky, ktoré časovo patria do LT C. K častejším predmetom však patria koráliky. Spolu s najmladšími typmi náramkov začali keltské dielne vyrábať zvláštny typ korálika, takzvaný prstencový. Vyskytuje sa najmä na keltských sídliskách v závere letopočtu, v takzvanom oppidálnom prostredí.

¹ Práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-15-0491 a grantového projektu č. 2/0032/15 agentúry VEGA.

Obr. 1 Slovensko – lokality s výskytom skleného keltského šperku a očíslovaný výber výšinných polôh s nálezmi skla: 1. Bratislava-Devín, 2. Detva-Kalamárka, 3. Jánovce-Machalovce, 4. Kežmarok-Jeruzalemský vrch, 5. Liptovská Mara, 6. Plavecké Podhradie-Pohanská, 7. Púchov, 8. Selec, 9. Smolenice-Molpír, 10. Tisovec-Hradová, 11. Zemplín, 12. Žehra, svah hradného kopca (Spišský hrad). Autor mapy: P. Červeň

Fig. 1 Slovakia – sites with the occurrence of Celtic glass jewellery and a numbered selection of hilly locations with finds of glass: 1. Bratislava-Devín, 2. Detva-Kalamárka, 3. Jánovce-Machalovce, 4. Kežmarok-Jeruzalemský vrch, 5. Liptovská Mara, 6. Plavecké Podhradie-Pohanská, 7. Púchov, 8. Selec, 9. Smolenice-Molpír, 10. Tisovec-Hradová, 11. Zemplín, 12. Žehra, castle hill slope (Spišský hrad). Author of the map: P. Červeň.

Charakteristika vybraných polôh a ich datovanie

1. Bratislava-Devín, okres Bratislava, dôležitý strategický a komunikačný bod v oblasti stredného Dunaja a v tesnej blízkosti Bratislavy. Nadmorská výška hradného brala je 195 m n. m. Leží na sútoku Dunaja a Moravy, ktoré ho chránili z juhu a zo západu. Na severe ochranu zabezpečovali Malé Karpaty. V čase najväčšieho rozsahu sa neskoroláténske osídlenie rozprestieralo na celej ploche dnešného hradu, zrejme vrátane akropoly, kde boli v minulosti staršie vrstvy odstránené. Laténske vrstvy sa objavujú i pri západnom a severnom úpätí hradného vrchu a aj na niekoľkých miestach v obci (PIETA – PLACHÁ – HLAVICOVÁ 1986; PLACHÁ 1972; PLACHÁ 1991). Z výskumov, ktoré tu realizovala predovšetkým V. Plachá, pochádzajú aj predmety zo skla (obr. 2, 3), ktoré sú datované do doby laténskej. Súborne boli vyhodnotené v roku 2009 (BŘEZINOVÁ – PLACHÁ 2009). Napriek malému množstvu týchto nálezov sú zastúpené náramky (štyri kusy), koráliky (osem kusov), krúžkové korále (šesť kusov), fragment skla z nádoby (?), ako aj sklárska surovina (tri kusy).

2. Detva-Kalamárka, okres Detva, nadmorská výška 802 m n. m. Osídlenie do-
ložené na andezitovom bralnom výbežku Poľany už od neskej doby bronzovej, laténskej a rímskej až do včasného stredoveku. Do odbornej literatúry uvedená už v roku 1891. Počas výskumu v rokoch 1986 – 1989 boli nájdené i zlomky sklených

predmetov datované do doby laténskej. Išlo o sklený korálik a tri fragmenty náramkov (obr. 4: 5, 7). Okrem typu 8d (skoro celý náramok) a 6b/2 je to aj náramok typu 15 (ŠALKOVSKÝ 1994, 155 – 185; 2009, obr. 48).

3. Jánovce, časť Machalovce, okres Poprad. Významné centrum púchovskej kultúry v regióne Spiša. Nachádza sa južne od obce. Tvorí ho opevnené sídlisko na kopci Hradisko (683 m n. m.) a obytno-remeselný areál v polohe Pod Hradiskom. Lokalita je známa od 19. storočia. Systematický výskum sa nerealizoval. Sklené predmety pochádzajú zo zberu z polohy Pod Hradiskom – terasa na severovýchodnom úpätí kopca 600 – 650 m n. m (obr. 4: 4, obr. 5: 2, 4, 6 – 11, 6: 2, 3, 6, 9 – 23, 26). Okrem početnej kolekcie korálikov sú to náramky typu 11, typu 7c (3x), 7b, 6b/1, 6b/2, dva kusy typu 15 (BŘEZINOVÁ – SOJÁK 2005).

4. Kežmarok-Jeruzalemský vrch, okres Kežmarok. Kontinuálne osídlený minimálne od 4. storočia pred Kr. až do 2. storočia po Kr. Celé osídlenie mohlo mať rozlohu až okolo päť hektárov. Centrom opevnenia bola lokalita, kde sa dnes nachádza amfiteáter (626 m n. m.). Pri jeho výstavbe v šesťdesiatych rokoch minulého storočia a neskôr pri výstavbe zjazdoviek pravdepodobne došlo k zničeniu najvýznamnejšej časti tejto lokality. V zbierkach Múzea v Kežmarku sa nachádzajú dva koráliky. Prvý zachránil Ing. L. Kiefer, ktorý sledoval uvedenú lokalitu počas veľkých stavebných prác, druhý je zo starších nálezov Dr. M. Greisigera z roku 1899, ktorý spolu s ďalšími podobne zanietenými záujemcami o archeológiu lokalitu v tých časoch navštevoval² (obr. 4: 1, 3). Okrem korálikov je z lokality aj náramok typu 13 (PIETA 1982, 52; VENCLOVÁ 1990).

5. Liptovská Sielnica, okres Liptovský Mikuláš. Niekoľko polôh s dokladmi osídlenia v neskorolátenskom období. V polohe Havránok, v odbornej literatúre označovanej aj ako Liptovská Mara I (684 m n. m.), sa našiel náramok typu 8b. Je tu neskorolátenské opevnenie púchovskej kultúry. Kamenné múry, brány, valy. Z rovnakého obdobia kultové miesto. Z polohy Liptovská Mara II je cievkovitý korálik (obr. 4: 2). Z polohy Vlačky-Špania zem, označovanej aj ako Liptovská Mara IV, je jeden zlomok náramku, bližšie neurčený, ako aj sklené koráliky (ANDRÍSEK – BENEDIKOVÁ 2012; PIETA 1982, 52; 2000, 315 – 346; VENCLOVÁ 1990).

6. Plavecké Podhradie-Pohanská, okres Malacky. Opevnené sídlisko na vrchu Pohanská (495 m n. m.) v pohorí Malé Karpaty. Je to dominantný vrch s vápencovými bralami na ťažko prístupnej vrcholovej plošine, kde bolo pôvodne hradisko z neskorej doby bronzovej, ktoré bolo rozšírené a prebudované koncom strednej doby laténskej (LT C2). Po zisťovacích sondážach (1964 K. Pieta) sa tu uskutočnili systematické výkopávky (1968 – 1971 J. Paulík).

Podľa doterajších nálezov ťažisko osídlenia patrí na koniec stredolátenského ob-

² Nálezy sú uložené v Múzeu v Kežmarku. Za poskytnutie nálezov na publikovanie ďakujem PhDr. M. Kučerovej.

dobia (LT C2), kedy „oppidum“ zaniklo. Jeho funkciu zrejme prebrali centrá v oblasti Bratislavy (PAULÍK 1976). Nie z výskumu, ale z činnosti hľadačov kovov sú početné nálezy drobných predmetov (PIETA 2010, 400), kde sú zastúpené aj prstencové koráliky vyrobené z rôznofarebného skla (obr. 7).

7. Púchov-Skalka, okres Púchov. Skalnaté bralo pri ústí doliny Bielej. Opevnená osada z neskorej doby laténskej až staršej doby rímskej – eponymná lokalita, podľa ktorej je nazvaná aj púchovskej kultúra. Výskum E. Hoening a V. Budinský-Krička. Na vrchu Hradisko (566 m n. m.) je doložené aj hradisko púchovskej kultúry s valovým opevnením. Pri severozápadnom úpätí je sídlisko. Zo sklenených predmetov je to náramok typu 8b (zlomky nepresne určené) a v zbierkach múzea vo Viedni nájdený aj zlomok náramku typu 15³ (BENINGER 1937; PIETA 1982).

8. Selec, okres Trenčín, sa nachádza pri južnom okraji obvodu mesta, v závere doliny Seleckého potoka, ktorý je ľavostranným prítokom rieky Váh. Geomorfologicky patrí obec do celku Považský Inovec. Nadmorská výška obce je 319 m. n. m. Selec sa nachádza južne od Trenčína. Chotár obce tvoria viaceré doliny, oddelené bočnými hrebeňmi Považského Inovca. Prevažná časť chotára má prirodzené hranice, sledujúce hlavný alebo vedľajšie hrebene pohoria. Zo zberovej činnosti pochádza náramok typu 15 (PIETA 2010, 399).

9. Smolenice-Molpír, okres Trnava, 1 354 m n. m. V polohe Molpír výšinné hradisko z doby halštatskej s rozlohou 12 – 14 ha, vnútorne členené na akropolu a dve predhradia. V početnej kolekcii nálezov sú aj sklené koráliky, ktoré sú čiastočne publikované (HORŇÁK 2007). Z areálu hradiska pochádzajú aj nálezy z iných období, najmä zo strednej a neskorej doby laténskej, z doby rímskej, sťahovania národov a zo stredoveku. Okrem početnej kolekcie spôn datovaných do doby laténskej (FARKAŠ 2004) je publikovaný aj sklený náramok typu 6b/2 (DUŠEK – DUŠEKOVÁ 1984; 1995).

10. Tisovec-Hradová, okres Rimavská Sobota. Laténske osídlenie výšinnej polohy Hradová, 887 m n. m, podľa doteraz dostupných podkladov spadá do obdobia strednej doby laténskej LT C1 až do začiatku LT C2. Vzhľadom na malý počet nálezov predpokladáme, že nebolo intenzívne osídlené. V rokoch 1997 – 2005 tu realizovalo výskum SNM-Archeologické múzeum v Bratislave. Nepočetný archeologický materiál pochádza zo zberu, respektíve z povrchovej vrstvy lesnej pôdy. Zo sklenených predmetov sú to dva kusy náramku typu 7b, typu 8c a typu 6b/2 (obr. 4: 8 – 11; BARTÍK – ČAMBAL 2014).

11. Zemplín, okres Trebišov, 114 m n. m. Obec na Východoslovenskej nížine na pravom brehu rieky Bodrog. Patrí k najvýznamnejším archeologickým náleziskám na

³ Nálezy z Púchova sa nachádzajú v depozitároch Naturhistorisches Museum Wien, kde fragment náramku typu 15 našli P. Proházka a M. Karwowski. Ďakujem im za poskytnutie tejto informácie.

území Slovenska. Intravilán obce a blízke okolie intenzívne osídľované od neolitu. Územie malo dobré podmienky na rozvoj poľnohospodárstva a strategicky výhodnú polohu na trase dôležitej diaľkovej cesty z Potisia, vedúcej na sever popri Bodrogu a jeho prítokoch ku karpatským priesmykom. Osídlenie Zemplína v dobe laténskej je zistené vo viacerých polohách. Koncentruje sa na pravobrežnú terasu Bodrogu, ohraňujúcu na západe výbežkami Zemplínskych vrchov. Jeho počiatky nie sú spoľahlivo objasnené. V 1. storočí pred Kr. tu vzniká sídlisková aglomerácia tvorená hradiskom, otvorenými osadami a kultovým miestom (MIROŠŠAYOVÁ 2012). Zo sklených predmetov je to náramok typu 8c a prstencový korálik (obr. 4: 6).

12. Žehra, Spišské Podhradie, okres Spišská Nová Ves, Hradný kopec (634 m n. m.) z diluviálneho vápencového tufu s viac ako dvestometrovým prevýšením od okolia je výraznou prírodnou dominantou severovýchodného výbežku Hornádskej kotliny. V neskorej dobe laténskej nositelia púchovskej kultúry využili výhodnú polohu kopca s ťažko dostupným vrcholom na vybudovanie hradiska, ktoré si v priebehu svojej existencie až do staršej doby rímskej udržalo centrálné postavenie pre celú východnú časť Spiša. Zberom na severnom svahu hradného kopca bol získaný súbor sklených predmetov (obr. 6: 1, 4, 5, 7, 8, 24, 25, 27 - 30), a to náramok typu 15, typu 7c (3x), 6b/1 (obr. 5: 1, 3, 8, 12) (BŘEZINOVÁ – SOJÁK 2005).

Skladba sklených predmetov z vybraných výšinných polôh a ich datovanie

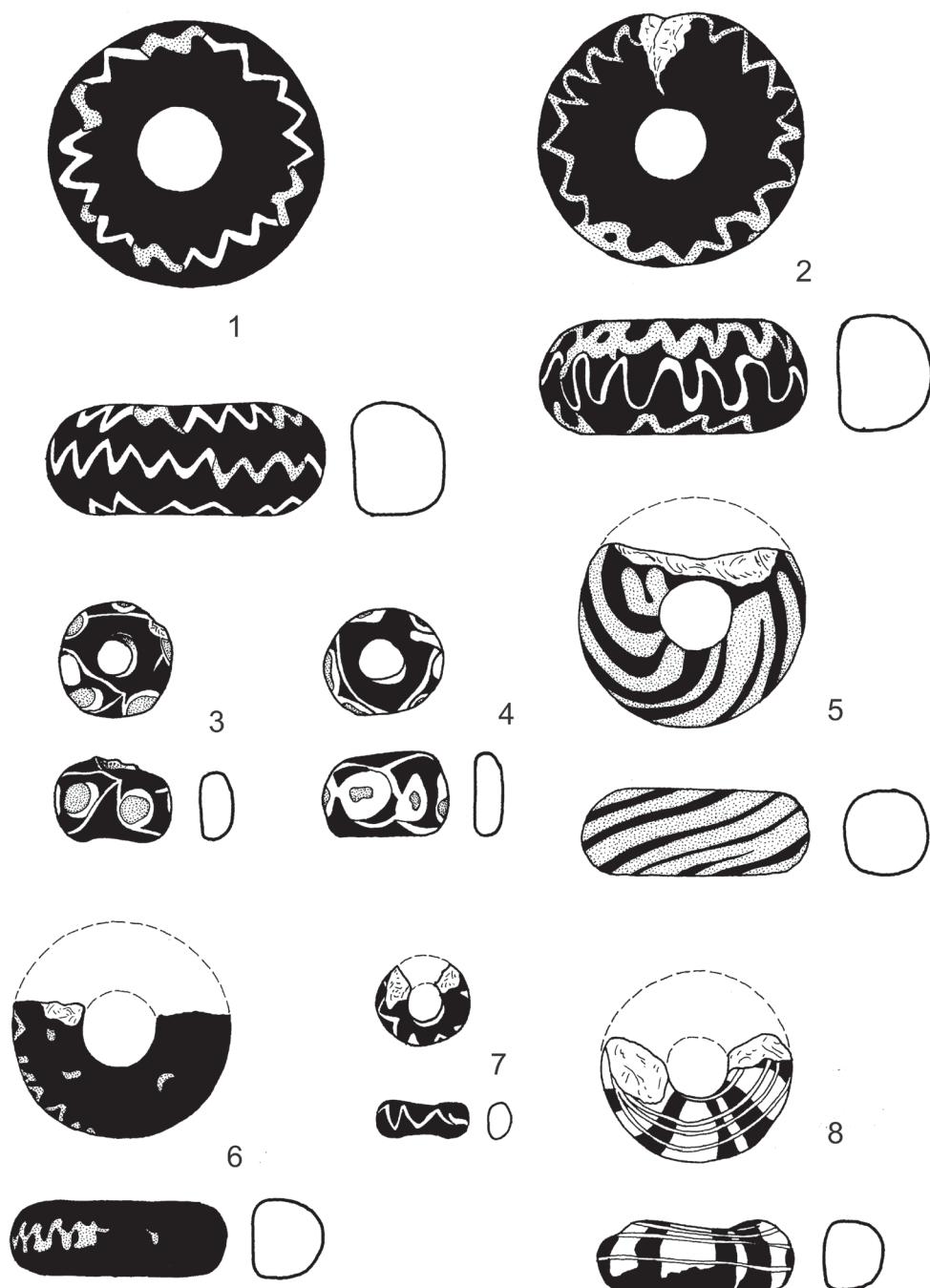
Napriek tomu, že nejde o početný súbor nálezov, za povšimnutie stojí ich skladba. Početnú skupinu tvoria rôzne sklené koráliky, kde vynikajú predovšetkým maskovitý korálik z Jánoviec-Machaloviec a cievkovité koráliky z Liptovskej Sielnice a z Kežmarku. Ďalej je to skupina krúžkových korálikov, ktorá ukončuje používanie skleného šperku u Keltovej. Najväčšia kolekcia takýchto korálikov je z Bratislavy-Devína a z Plaveckého Podhradia-Pohanskej.

V prípade náramkov ide najmä o sklo modrej farby, kde sa stretávame s farebnou škálou od kobaltovomodrej až po tmavomodrú (Jánovce-Machalovce) a v jednom prípade aj s nádychom do fialova (Bratislava-Devín). Náramky možno rozdeliť podľa triedenia Th. E. Haevernickovej (1960) na typ 3 (dva kusy), typ 6 (šesť kusov), typ 7 (šesť kusov), typ 8 (päť kusov), typ 13 (dva kusy), typ 14 (jeden kus), typ 15 (päť kusov). V rámci korálikov je rôznorodé zastúpenie typov, kde však dominujú väčšie tvary v rôznej farebnej škále. Z prstencových korálikov je to najmä typ 23, 23a, 24 a 25.

Náramky

Vychádzame z klasifikácie Th. E. Haevernick (1960), ktorá bola neskôr doplnená N. Venclovou (1990).

Náramok Haevernick typ 3, jednoduchý sklený kruh s profilom v tvare písmena D. Vyskytuje sa iba v súbore z Bratislavy-Devína v dvoch zlomkoch, modrej a fialovej farby. V oboch prípadoch ide o mladší variant s časovým zaradením do LT C2 až

Obr. 2 Bratislava-Devín, výber korálikov z lokality (podľa BŘEZINOVÁ – PLACHÁ 2009)
Fig. 2 Bratislava-Devín, selection of beads (according to BŘEZINOVÁ – PLACHÁ 2009)

D1 (obr. 3: 2, 6). Väčšinou sa vyskytujú nezdobené tvary. Najčastejšie modré, ale existujú aj varianty z fialovej, hnedej, zelenej a neskôr z bielej so žltou fóliou. Priemer je okolo 5 cm. Menšie rozmery boli určené deťom. Potvrdilo sa, ako naznačila N. Venclová (1990, 116), že tento typ možno rozdeliť do dvoch podtypov. Starší typ je zastúpený na pohrebiskách v Mani, v Palárikove a na niektorých sídliskách ako Nitra-Šindolka (patrí už do LT C1), druhý možno datovať od LT C až do LT D. Tieto náramky sú čo do počtu častejšie v západokeltskom prostredí (BŘEZINOVÁ – VENCLOVÁ 2013).

Náramok Haevernick typ 6. Trojrebrový náramok kobaltovo modrej farby, stredové rebro je rovné, zosilnené a nečlenené. Povrch je zdobený. Podľa typu výzdoby sú tieto náramky rozdelené do skupín 6b/1 a 6b/2 (VENCLOVÁ 1990), pričom typ 6b/2 je datovaný mladšie.

V hrobových celkoch zo záveru strednej doby laténskej sa tieto typy neobjavujú. Typ 6b/2 má na stredovom rebre výzdobu v podobe vlnovky z fólie bielej, prípadne žltej farby a časovo patrí do LT C2-LT D (VENCLOVÁ 1990, 120 – 121, PL. 11; BŘEZINOVÁ 2004, 143). V nami mapovaných výšinných polohách je zastúpený v Smoleniciach, Detve, Tisovci, Jánovciach-Machalovciach a Žehre (obr. 5: 9 – 12).

Náramok Haevernick typ 7. Náramok je pätrebrový, tvoria ho tri dominujúce rebrá a dve okrajové. Stredové je najvyššie a najširšie, po stranách lemované nižšími a užšími. Povrch náramku je na troch stredových rebrách zdobený vlnovkou z bielej sklovitej pasty. Stredové rebro je najširšie, zdobené plastickou lomenou vlnovkou zo skleneného vlákna, na ktorom je výzdoba v podobe vlnovky, vyplnenej bielou sklovitou pastou. Polia medzi záhybmi plastickej vlnovky na rebre sú vyplnené nezdobenými plastickými trojuholníkmi. Dve susedné rebrá pozdĺž stredového sú zdobené nevýraznými vlnovkami zo žltej sklovitej pasty. Ich šírka je zhodná s okrajovými rebrami. Typ 7c je z Tisovca (obr. 4: 8, 10, 11), Žehry a z Jánoviec-Machaloviec, kde je aj typ 7b (obr. 5: 1 – 3).

Náramok Haevernick typ 8. Ide o trojrebrový náramok so zvýrazneným stredovým rebrom, ktoré je priečne členené. Najviac ich je z variantu 8b. Je početne rozšírený na celom keltskom území (napr. vo východnom Rakúsku je 48 kusov – KARWOWSKI 2002). Nachádza sa v takých lokalitách ako Oberleiserberg, Roseldorf, Etzersdorf. Zo Slovenska je zastúpený v najmladšom hrobovom inventári v Mani, Šuranoch-Nitrianskom Hrádku. Inak je iba na sídliskách s ťažiskom datovania do záveru LT C1 a LT C2. Variant 8d (dva kusy) je aj na pohrebisku v Nitre, Námestie 1. mája (PIETA 1993), kde je doložený z koncovej fázy strednej doby laténskej (LT C2). V prípade základných variantov 8a a 8b ide o najpočetnejšie typy náramkov aj na území malokarpatských potokov (ČAMBAL – ŠTRBÍK 2014). Sídliskové nálezy sú datované do záveru LT C1 a do LT C2 (BŘEZINOVÁ 2004, 143; BŘEZINOVÁ 2005, 21). Na vybraných výšinných polohách je variant 8d v Detve (obr. 4: 7) a 8c v Tisovci (obr. 4: 9) a v Zemplíne.

Obr. 3 Bratislava-Devín: sklené náramky a drobné predmety zo skla (podľa BŘEZINOVÁ – PLACHÁ 2009)

Fig. 3 Bratislava-Devín: glass bracelets and tiny glass items (according to BŘEZINOVÁ – PLACHÁ 2009)

Náramok Haevernick typ 11. Početnú skupinu náramkov, s koncentráciou v západnej časti Slovenska, predstavuje typ 11 a jeho varianty 11a, 11b, 11d (ČAMBAL – ŠTRBÍK 2014). Náramky typu 11 patria k dlho prežívajúcim typom skleného šperku (VENCLOVÁ 1990, 126). Celkovo je najviac zastúpený štvorrebrový typ 11a s prieč-

ne presekávanými dvoma stredovými rebrami, ktoré vytvárajú vzor obilného klasu. V uvedenom priestore sa objavuje aj typ 11b. Začiatok výroby typov 11a a 11b je datovaný do LT C1b a prežívajú do stupňa LT C2 (VENCLOVÁ 1990, 126, KARWOWSKI 2004, ABB. 25). V našom súbore je z Jánoviec-Machaloviec (obr. 5: 7).

Náramok Haevernick typ 13 – so štyrmi rebrami a bez ďalšej výzdoby. Dve vnútorné rebrá sú podstatne väčšie a sú rozsegmentované do štvorhranných tvarov s kolmými, prípadne šikmými stenami. Tento typ náramku je väčšinou zhotovený z modrého priehľadného skla a nie sú na ňom žiadne žlté alebo biele nálepy. H. Wagner (2006) spája rad 4 s výrobňou niekde v Čechách (južných), čo však nie je potvrdené. Ďalšie rozšírenie tohto typu je v Manchingu, Švajčiarsku. Modrý variant je datovaný približne do LT C1b. K doteraz známym náleziskám ako Šaštín-Stráže, Veľký Grob, Kežmarok, Jeruzalemský vrch a Jasenovo (BŘEZINOVÁ 2004) pribudli ďalšie.

Náramok Haevernick typ 14. Sklený kruh modrej farby s tromi pozdĺžnymi rebrami. Stredové rebro je výrazne širšie a zdobené plastickými výčnelkami (bradavkami). Častejší je variant s troma bradavkami, ale vyskytujú sa aj štyri. Niekedy na vrcholoch bradaviek býva žltá alebo biela bodka. Najčastejšie typy sú datované už od LT C1a. Patrí k častým typom na pohrebiskách. Datujeme ho do LT C1 a LT C1b. V našom výbere je z Bratislavy-Devína (obr. 3: 3).

Náramok Haevernick typ 15. V roku 1942 uvádza I. Hunyady (1942) dva hrobové celky z Nových Zámkov a Komjatíc s nálezmi celých kruhov. Ako typ 15 alebo typ Nové Zámky ich do literatúry uviedla Th. E. Haevernick (1960). V súčasnosti je už lokalita Nové Zámky minulosťou. Po detailnom spracovaní archívnych podkladov v Naturhistorisches Museum Wien (KARWOWSKI – PROHASZKA 2014) je potvrdené, že oba náramky sú z Komjatíc. N. Venclová ich označila ako charakteristické pre východnú skupinu Keltov (VENCLOVÁ 1980, 70). Na Slovensku sú na viacerých lokalitách. Predpokladá sa, že sú produktom lokálnej podunajskej dielne. Tento typ náramku je v sledovanom prostredí zo Selca, Púchova, Žehry, Jánoviec-Machaloviec (obr. 5: 4 – 6) a Detvy (obr. 4: 5).

Koráliky a prstencové korále

Koráliky

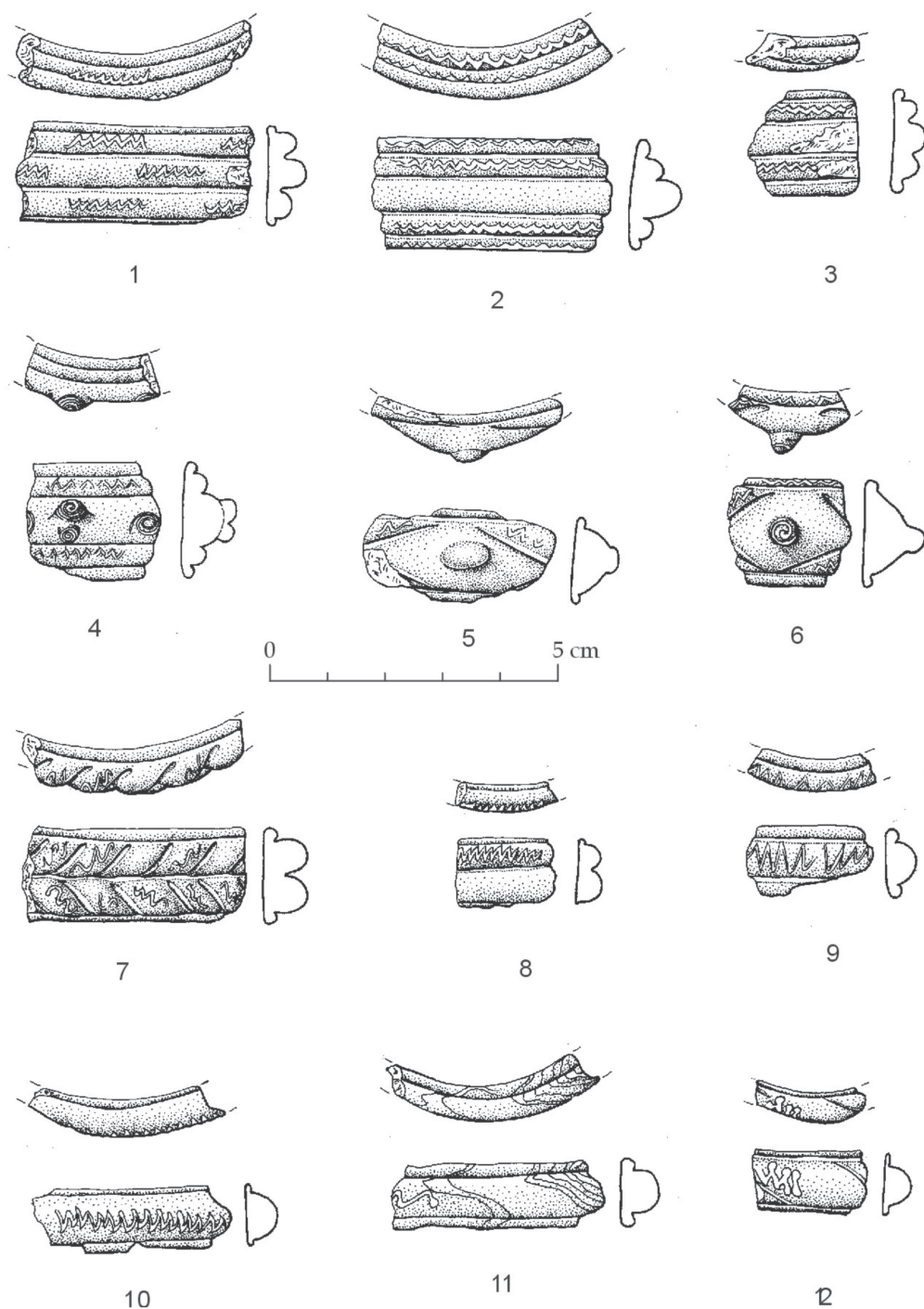
V dobe laténskej ide o bežnú ozdobu, ktorá bola súčasťou náhrdelníka. Objavujú sa rôzne tvary, veľkosti a sú rôzne zdobené. Najčastejšie sú však jednoduché nezdobené tvary – diskovité, kotúčovité a krúžkové, zhotovené najmä z modrého priehľadného skla. Tradícia nosenia týchto sklených ozdôb spočíva v starších obdobiach. Z Devína je osem korálikov (obr. 2), z Pohanskej je zatiaľ známych deväť kusov (obr. 7), z Jánoviec-Machaloviec a Žehry vyše 40 kusov (obr. 6). Z ďalších sledovaných výšinných polôh je zastúpený už menej.⁴

⁴ Možno je to dané aj stavom poznania. Vo väčšine lokalít abscentuje výskum. Predmety pochádzajú z náhodných zberov.

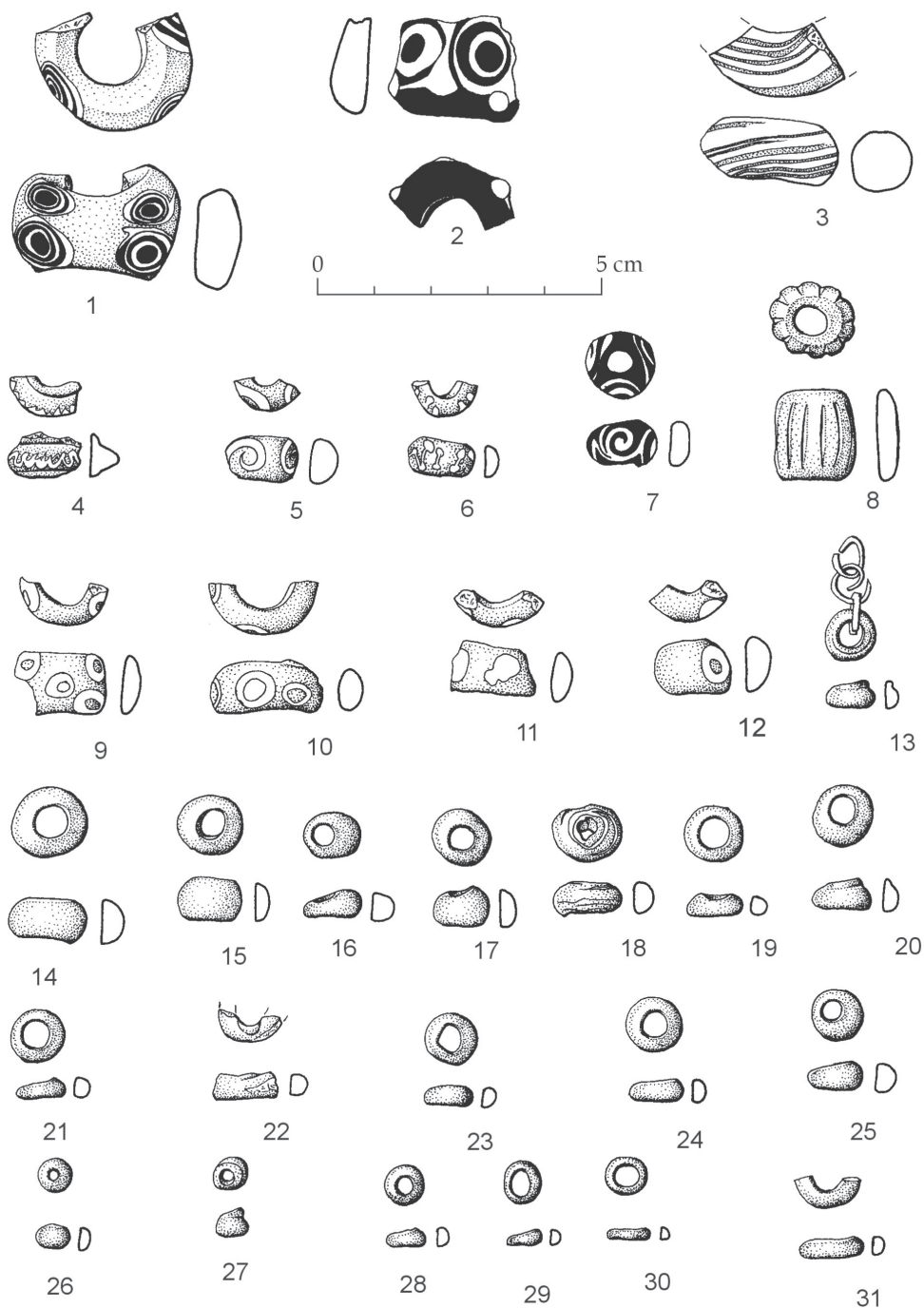
Obr. 4 Výber sklených korálikov a náramkov z výšinných polôh: 1, 3 Kežmarok-Jeruzalemský vrch, 2. Liptovská Mara, 4. Jánovce-Machalovce, 5. Detva-Kalamárka, 6. Zemplín, 7. Detva-Kalamárka, 8 – 11 Tisovec-Hradová (G. Březinová)

Fig. 4 Selection of glass beads and bracelets from hilly locations: 1, 3 Kežmarok-Jeruzalemský vrch, 2. Liptovská Mara, 4. Jánovce-Machalovce, 5. Detva-Kalamárka, 6. Zemplín, 7. Detva-Kalamárka, 8 – 11 Tisovec-Hradová (G. Březinová)

Obr. 5 Sklené náramky: 2, 4, 6, 7, 9 – 11 Jánovce-Machalovce; 1, 3, 8, 12 Žehra; 5 Poprad (podľa BŘEZINOVÁ – SOJÁK 2005)

Fig. 5 Glass bracelets: 2, 4, 6, 7, 9 – 11 Jánovce-Machalovce; 1, 3, 8, 12 Žehra; 5 Poprad (according to BŘEZINOVÁ – SOJÁK 2005)

Obr. 6. Sklené korálky: 1, 4, 5, 7, 8, 24, 25, 27 – 30 Žehra. 2, 3, 6, 9-23, 26 Jánovce-Machalovce, 31 Poprad (podľa BŘEZINOVÁ – SOJÁK 2005)

Fig. 6 Glass beads: 1, 4, 5, 7, 8, 24, 25, 27 – 30 Žehra. 2, 3, 6, 9-23, 26 Jánovce-Machalovce, 31 Poprad (according to BŘEZINOVÁ – SOJÁK 2005)

Prstencové korále

Spolu s najmladšími typmi náramkov začali keltské dielne produkciu zvláštneho typu korálika, takzvaného prstencového. Ide o veľký masívny krúžok s priemerom 3 – 5 cm, s malým otvorom. Vyrobené sú rovnakou technikou ako náramky. Farba skla sa väčšinou zhoduje s náramkami, ale výzdoba je úplne odlišná. Spočíva v točení vlákna do tvaru závit. Sú zastúpené zdobené i nezdobené varianty. Zdobené sú buď radiálnou výzdobou, takzvanou lúčovitou, alebo v tvare mriežky, prípadne sú na povrchu škvrny. Tieto predmety mohli byť súčasťou náhrdelníkov, alebo slúžili ako amulety. S ich výskytom sa stretávame hlavne na keltských sídliskách v závere letopočtu, v takzvanom oppidálnom prostredí.

Obr. 7 Plavecké Podhradie-Pohanská. Sklené prstencové koráliky (foto neznámy autor)

Fig. 7 Plavecké Podhradie-Pohanská. Glass annular beads (author of the photo unknown)

Surovina

Z Bratislavy-Devína sú tri kusy suroviny (obr. 3: 7, 8). Ide o dva fragmenty nepravidelného tvaru modrej farby. Našli sa v sekundárnej polohe. Analýzy potvrdili, že ide o rovnaké sklo, aké bolo použité pri výrobe keltských modrých náramkov. Tretia sklená hmota je tmavozelená (obr. 3: 4). Našla sa zberom v roku 1987 v sektore 15, spolu s črepami z doby laténskej.

Zlomok modrého skla

Zlomok modrého skla – fragment, azda zvyšok plastického rebra nádoby (obr. 3: 1). Našiel sa 8. augusta 1985 v sektore 15, v sonde 11, v laténskom objekte, v hĺbke 100 cm, pri mazanícovej podlahe. Nachádzali sa tu i fragmenty laténskej keramiky.

Záver

Pri vyhodnotení sledovaných polôh sa nevyhneme otázke, čo majú spoločné a v čom sa líšia. Geografické prostredie malo výrazný vplyv na proces osídlenia v horských a podhorských oblastiach. Predpokladáme, že vybrané lokality (vo väčšine z nich je to aj potvrdené) boli osídlené už počas celej doby železnej. Sú dominantnými polohami nad okolitým prostredím a sú situované na miestach, ktoré jednoznačne mohli byť súčasťou obchodných ciest smerujúcich z juhu na sever, ako aj z východu na západ a naopak. V blízkom okolí niektorých z nich sa nachádzajú surovinové zdroje a významnú úlohu zohrali aj rozvinuté, čulé obchodné cesty (PIETA 1982, 39, 49).

K takýmto lokalitám s určitostí patrí Bratislava-Devín, Smolenice, Plavecké Podhradie na západnom Slovensku. Na severe Púchov, Liptovská Sielnica, na juhu Detva a Tisovec. Na Spiši sú to Kežmarok, Jánovce-Machalovce, Žehra a na východe Zemplín.

Z hľadiska koncentrácie sklenených nálezov je veľmi zaujímavý región Spiš. Napriek tomu, že z centrálnej oblasti rozšírenia púchovskej kultúry je veľmi malý počet sklenených nálezov (PIETA 1982), tu – hlavne v dvoch polohách Jánovce, časť Machalovce a Žehra, poloha Spišský hrad – sa našlo 12 zlomkov náramkov a 41 korálikov. Z dvoch polôh Jánovce-Machalovce a Poprad-Matejovce je zastúpený aj náramok typu 15 (BŘEZINOVÁ – SOJÁK 2005).

Odrazom kontaktov s okolitým keltským svetom sú najmä náramky typu 7 a 15. Z Tisovca-Hradovej sú zvláštne zdobené náramky typu 7b. Takmer identické, ale trojrebrové exempláre náramkov s rovnakou výzdobou stredového rebra cikcak motívom ako v prípade nálezu z Tisovca, sa vyskytujú na sídlisku v Gyöngyöspata-Geregi földek v severovýchodnom Maďarsku (TANKÓ 2006, Fig. 3: 7, 8), ako aj v Rumunsku na lokalite Morești (BERECKI 2008, 72, pl. 51/2.). Predpokladáme, že v tomto prípade ide o východokeltský typ náramku. Táto typická výzdoba v podobe cikcakovitého motívu so žltou vlnovkou na stredovom rebre sa vo východnej časti Slovenska, na východe Maďarska a na Balkáne vyskytuje zriedkavo. Výskyt typu 7b začína v závere LT C1 a začiatkom LT C2 (VENCLOVÁ 1990, 123). Podľa M. Karwowského sú datované od LT C1b a v LT C2 (KARWOWSKI 2004, 78, Abb. 25). Pomerne veľká koncentrácia náramkov typu 7 sa objavuje v priestore juhozápadného Slovenska (ČAMBAL – ŠTRBÍK 2014). Ku skupine náramkov, ktoré majú špecifické postavenie v rámci ich rozšírenia, treba priradiť aj koráliky. Zaujímavou skupinou sú takzvané cievkovité koráliky. Zo Slovenska je známy predovšetkým korálik z Mane. K nim radíme ďalší z Liptovskej Sielnice a z Kežmarku (VENCLOVÁ – MILITKÝ 2014, Fig. 2). S produkciou skla v LT C1-C2 v stredodunajskom priestore možno s určitosťou spájať aj náramok typu 15. Ich územné a časové rozšírenie zaberá predovšetkým priestor Moravy, Slovenska, Poľska, Maďarska, Chorvátska a Srbska. Lokálna dielňa na ich výrobu sa predpokladá v Podunajskej oblasti, pravdepodobne v Nemčiciach. Ich produkcia trvala počas stupňa LT C1 až LT C2 (VENCLOVÁ 1980, 70; 1982, 83; 1990; BŘEZINOVÁ 2004, 148; KARWOWSKI 1997, 50; 2004). Ide o priestor východných Kelto, ktorý je časovo i priestorovo prepojený s výskytom mincí (VENCLOVÁ – MILITKÝ 2014, Fig. 3).

Literatúra

- ANDRÍSEK, Ľ. – BENEDIKOVÁ, L. 2012: Konceptia času a priestoru osady z neskorej doby laténskej na základe GIS analýzy stavebných pozostatkov = Conception of time and space of the Late La Tène Period settlement on the basis of GIS analyses of building remains. In: Študijné zvesti Archeologického ústavu SAV, č. 51, 7 – 34.
- BARTÍK, J. – ČAMBAL, R. 2014: Laténske nálezy z Tisovca-Hradovej, okr. Rimavská sobota In: Zborník SNM Archeológia, roč. 24, 95 – 100. Bratislava.
- BENINGER, E. 1937: Die germanischen Bodenfunde in der Slowakei. Reichenberg – Leipzig.
- BERECKI, S. 2008: The LaTène settlements from Morești. Cluj-Napoca.
- BŘEZINOVÁ, G. 2004: Keltské sklo v severnej časti Karpatskej kotliny. In: Okres lateński i tyzyski w Karpatach polskich. Materiały z konferencji. Krosno, 127 – 151.
- BŘEZINOVÁ, G. 2005: Doba laténska a predmety zo skla a sapropelitu v regióne

Nitry. In: *Studia Historica Nitrensia* 12, 17 – 28. Nitra.

BŘEZINOVÁ, G. – PLACHÁ, V. 2009: Keltské sklo z Bratislavy-Devína a najbližšieho okolia. In: *Študijné zvesti Archeologického ústavu SAV*, č. 45, 109 – 124.

BŘEZINOVÁ, G. – SOJÁK, M. 2005: Ozdoby sklane z okresu lateňského ze Spiszu. In: *Acta Archaeologica Carpathica* 40, 63 – 78.

BŘEZINOVÁ, G. – VENCLOVÁ, N. – FRÁNA, J. – FIKRLE, M. 2013: Early Blue Glass Bracelets in the Middle Danube Region. In: *Slovenská archeológia*, roč. 61, č. 1, 107 – 142.

ČAMBAL, R. – ŠTRBÍK, J. 2014: Keltské sklené náramky z povodí malokarpatských potokov. In: *Zborník SNM Archeológia*, roč. 24, 103 – 126. Bratislava.

DUŠEK, M. – DUŠEKOVÁ, S. 1984: Smolenice-Molpír. Befestigter Fürstensitz der Hallstattzeit I. Nitra.

DUŠEK, M. – DUŠEKOVÁ, S. 1995: Smolenice-Molpír. Befestigter Fürstensitz der Hallstattzeit II. Nitra.

FARKAŠ, Z. 2004: Spony z doby laténskej z opevnenej polohy Molpír pri Smoleniciach. In: *Zborník SNM - Archeológia* 14, 67 – 94. Bratislava.

HAEVERNICK, T. E. 1960: Die Glasarmringe und Ringperlen der Mittel- und Spätlatènezeit auf dem europäischen Festland. Bonn.

HORŇÁK, M. 2004: Sklo v prostredí severovýchodoalpskej oblasti a vekerzugskej kultúry. (Diplomová práca, Katedra archeológie Filozofickej fakulty UKF). Nitra.

KARWOWSKI, M. 1997: Keltische Glasfunde im Polnischen Gebiet. In: *Przegląd Archeologiczny* 45, 34 – 71.

KARWOWSKI, M. 2004: Latènezeitlicher Glasringschmuck aus Österreich. In: *Mitteilungen der Prähistorischen Kommission der Österreichischen Akademie der Wissenschaften*, Bd. 55. Wien.

KARWOWSKI, M. – PROHÁSZKA, P. 2014: Der mittellatènezeitliche Glasarmring von Komjatice/Komját. Bemerkungen zu den keltischen Armringen der Form „Érsekújvár”. In: *Acta Archaeologica Carpathica* XLIX, 231 – 246.

MIROŠŠAYOVÁ, E. 2012: Heslá: Drisino, Hrabušice, Jánovce, Kljačanovo, Kustanovice, Mačola, Malaja Begaň, Malaja Kopaňa, Mukačevo, Novoklinovo, Prešov, Solotvina, Spišské Podhradie, Užhorod, Veliki Rativci, Veľká Gorazdovka, Zemplín. In: *Lexikon zur keltischen Archäologie*. A – K, L – Z. Wien.

PAULÍK, J. 1976: Keltské hradisko Pohanská pri Plaveckom Podhradí. Der keltische Burgwall Pohanská in Plavecké Podhradie. Bratislava.

PIETA, K. 1982: Die Púchov – Kultur. *Studia archaeologica Slovaca* I. Nitra.

PIETA, K. 1993: Stredolaténske zvieracie žiarové hroby alebo doklady kultových praktík z Nitry? In: *Slovenská archeológia*, roč. 41, č. 1, 41 – 58.

PIETA, K. 2000: Die Siedlung Liptovská Mara II und die Anfänge der Einflüsse der Latène-Kultur im Westkarpatenraum. In: *Slovenská archeológia*, roč. 48, č. 2, 315 – 346.

PIETA, K. 2010: Die keltische Besiedlung der Slowakei. Jüngere Latenezeit. *Archaeologica Slovaca Monographiae*, Tomus XII. Nitra.

PLACHÁ, V. 1972: Z archeologického výskumu Devínskeho hradu v rokoch 1966 –

1970. In: Archeologické rozhledy, roč. 24, č. 1, 73 – 78, 117 – 118.

PLACHÁ, V. 1991: Devín. In: Archeologická topografia Bratislavy. Bratislava, 20 – 23.

PLACHÁ, V. – HLAVICOVÁ, J. 1993: Bratislava-Devín. Nález. správa č. 13 (171/93) za roky 1986 – 1991 zo sektorov 7, 8, 9, 15. Bratislava.

ŠALKOVSKÝ, P. 1994: Hradisko v Detve. Materialia Archaeologica Slovaca, Tomus 11. Nitra.

ŠALKOVSKÝ, P. 2009: Detva: praveké a včasnohistorické hradisko k dávnym dejinám Slovenska. Archeologické pamätníky Slovenska, 10. Nitra.

TANKÓ, K. 2006: Celtics Glass Bracelets in Eastern Hungary. In: SIRBU, V. – VAIDA, D. L. (eds.): Thracians and Celts. Proceedings of the International Colloquium from Bistrița 18 – 20 mai 2006. Cluj-Napoca, 253 – 263.

VENCLOVÁ, N. – MILITKÝ, J. 2014: Glass-making, coinage and local identities in the Middle Danube region in the third and second centuries B.C. In: HORNUNG, S. (Hrsg.): Produktion – Distribution – Ökonomie Siedlungs- und Wirtschaftsmuster der Latènezeit. Akten des internationalen Kolloquiums in Otzenhausen, 28. – 30. Oktober 2011. Bonn, 387 – 406.

VENCLOVÁ, N. 1990: Prehistoric glass in Bohemia. Praha.

VENCLOVÁ, N. – HULÍNSKÝ, V. – FRÁNA, J. – FIKRLE, M. 2009: Němčice a zpracování skla v laténské Evropě In: Archeologické rozhledy, roč. 61, č. 3, 383 – 426.

Celtic glass from selected hilly locations in Slovakia

Glass jewellery is a typical Celtic find in all areas settled by the Celts. It was part of the female costume. Up to 330 bracelets (both fragments and whole pieces), a larger number of beads, and fragments of raw materials have been found on over 130 sites in Slovakia so far. The beads usually formed parts of necklaces which adorned women's necks and chests. Combinations of beads made of various materials also occurred. We assume that the larger beads in particular may have been strung singly to serve as pendants or amulets. The bracelets decorated the wrist, while the rings with a larger diameter, called armlets, were worn on the upper part of the arm. Necklaces composed of various beads were popular during the whole of the Iron Age. It was only later that glass beads became parts of necklaces. The earliest types date to LT C1 and were used in our territory until the end of LT C2 stage. Exceptionally they also occur in LT D.

The article presents selected hilly locations where glass items dating to the La Tène period were found (Fig. 1). The geographical environment had a strong impact on the process of settlement in upland areas. We assume that settlement existed on the selected sites during the whole of the Iron Age, and this has been confirmed on most of them. The sites dominate the landscape and are situated on trade routes running in south-north and east-west directions, and vice versa. Sources of raw materials are situated near some of the sites, and busy trade routes also played an important role. In western Slovakia, the selected sites are Bratislava-Devín, Smolenice and Plavecké Podhradie; in the north Púchov and Liptovská Sielnica; in the south Detva and Tisovec; in the Spiš region Kežmarok, Jánovce-Machalovce and Žehra; and in the east Zemplín.

The contacts with the surrounding Celtic world are best reflected by the bracelets of type 7 and 15. Distinctive decorated bracelets of type 7b come from Tisovec-Hradová, and are assumed to be an east-Celtic bracelet type. This typical decoration consisting of a zig-zag motif with a yellow wavy line on the central rib is rarely found in eastern Slovakia, east Hungary and in the Balkans. An interesting group among the beads are spool-shaped beads. The best known spool-shaped bead from Slovakia comes from Maňa; others were found in Liptovská Sielnica and Kežmarok. Also the bracelets of type 15 can certainly be associated with glass production in LT C1-C2 in the Middle-Danubian space. These bracelets were widespread above all in Moravia, Slovakia, Poland, Hungary, Croatia and Serbia. A local workshop where they were produced is assumed in the Danubian region, probably in Nemčice (VENCLOVÁ – HULÍNSKÝ – FRÁNA – FIKRLE 2009). Their production lasted during LT C1 and LT C2 stages. The territory, occupied by eastern Celts, is also associated with the occurrence of coins (VENCLOVÁ – MILITKÝ 2014, Fig. 3).

